

Papoušek, Dalibor

Religionistika v době studené války

Religio. 1999, vol. 7, iss. 2, pp. 205-208

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124900>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

dospělé, kurzech mandejštiny na videokazetách atp. O své zkušenosti se podělil např. Šejch Salem Čohejli, který založil a vede v Íránu (Ahváz) školu, kde mandejštinu vyučuje.

Konference byla důležitým mezníkem v dějinách mandeistiky a významným přínosem pro zachování svěbytné mandejské kultury a náboženství.

Religionistika v době studené války

Dalibor Papoušek

Zatímco proměnam náboženské situace v období studené války byla již právem věnována značná dokumentační i analytická pozornost, otázka podmínek akademického studia náboženství v průběhu této epochy zůstává v mnoha ohledech dosud neřešena. Dekáda, jež uplynula od pádu železné opony a obnovení přirozené výměny informací mezi Západem a Východem, přitom již poskytuje nezbytný časový odstup pro první analýzy období, v němž zostřená ideologizace společenského života nezřídka hrozila přerůst ze „studené“ války v „horký“ konflikt globálních rozměrů.

S přesvědčením o naléhavosti tohoto úkolu uspořádali čeští a američtí religionisté konferenci pod názvem **The Academic Study of Religion During the Cold War: Ideological and Theological Constraints, East and West**, jež proběhla ve dnech 9.-13. srpna 1999 na Masarykově univerzitě v Brně. Na její organizaci spolupracovaly z české strany Ústav religionistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a Česká společnost pro studium náboženství (ČSSN), z americké strany Ústav religionistiky Vermontské univerzity v Burlingtonu a Severoamerická asociace pro studium náboženství (NAASR). Význam tohoto jednání ocenila Mezinárodní asociace pro dějiny náboženství (IAHR) udělením prestižního statutu Speciální konference IAHR spojené se zasedáním Výkonného výboru IAHR. Díky podpoře obou pořadajících univerzit i laskavé pomoci Spencer Foundation a Open Society Fund mohli organizátoři zajistit skutečně reprezentativní účast z někdejšího Západu i Východu bez ohledu na ekonomické možnosti vysílajících institucí.

Jednání konference otevřely dva hlavní referáty přednesené Břetislavem Horynou a Lutherem H. Martinem. B. Horyna (ČR) se ve svém příspěvku *The Academic Study of Religions During the Cold War: The Eastern Perspective* soustředil na vymezení hlavních problémů, které ovlivnily utváření

religionistiky na Východě. Věnoval se především otázce metodologického uchopení religionistiky v době její neexistence jakožto autonomní disciplíny, problému deformací pojmu náboženství ve vědeckém ateismu a teologii náboženství, otázce intencionality studia náboženství ve vědeckém ateismu a problému dědictví studené války v současné teorii a metodologii religionistiky. L. H. Martin (USA) ve svém referátu, nazvaném „zrcadlově“ *The Academic Study of Religion During the Cold War: The Western Perspective*, vyšel ze situace ve Spojených státech amerických jako typického příkladu vývoje religionistiky na Západě. Zabýval se zvláště rozdílným uplatňováním religionistiky na amerických univerzitách v průběhu padesátých, šedesátých a sedmdesátých let, často v přímé závislosti na politickém klimatu. V teoretické rovině upozornil zvláště na dobové zdůrazňování nereduktivní autonomie „posvátna“ jako kategorie, jež měla čelit „ateistickému komunismu“.

V navazujícím příspěvku *Political Correctness in the Study of Religion: Is the Cold War Really Over?* rozvinul Michael Pye (Velká Británie, Německo) otázku přetrvávajících ideologických stereotypů studené války v současné religionistice, které dosud brání v komplexním pohledu Západu na vývoj akademického studia náboženství na Východě. Problém komplexního přístupu podtrhl také referát Michała Buchowského (Polsko) *Communism and Religion: The War of Cultural Systems*, který na polském příkladu analyzoval soupeření náboženství a komunismu jako dvou kulturních systémů sdílejících obdobná kognitivní schémata. Pracovní program prvního dne ukončil svým vystoupením Gary Lease (USA). V příspěvku nazvaném *Under the Shadow of Ideology: Theology and the Study of Religion in Germany under National Socialism, Marxism, and Capitalism* se soustředil zejména na postiženích podstatných proměn německé religionistiky v době rozdělení německého státu, které vtisklo odlišné sociální role jak náboženství, tak jeho religionistickému studiu svíranému na Východě ateistickou propagandou a na Západě teologizací.

Následující den jednání byl věnován referátům postihujícím zadání konference na příkladech konkrétních zemí nebo badatelských témat. Willem Hofstee (Nizozemí) se v příspěvku *Dutch Science of Religions During the Cold War: The Politics of Cultural Relativism* zaměřil na poválečné prosazování kulturního relativismu v holandské religionistice a jeho politický kontext spojený s rozpadem koloniálního systému a rostoucím americkým vlivem. Wiegang Chen (USA) podal ve vystoupení *Popular Religion and Chinese Revolution* rozbor protináboženské politiky čínského komunistického režimu, který – na rozdíl od jiných zemí „východního bloku“ – ideologicky potíral projevy lidové zbožnosti, zatímco „etablovaná“ náboženství (konfuciánství, taoismus, buddhismus) v mnohem větší míře toleroval.

K tématu americké religionistiky se vrátil Donald Wiebe (Kanada) příspěvkem *The Effects of the Cold War on the Academic Study of Religion in North America*, v němž vystoupil s kontroverzní tezí, že přímý vliv ideologie studené války byl v americké religionistice podstatně slabší než tlak teologicky orientovaných pracovišť. Kontrastním protějškem jeho referátu bylo shrnutí vývoje slovenské religionistiky, jež v příspěvku *The Study of Religions in the Slovak Republic in the Conditions of Communist Indoctrination* podali Ján Komorovský a Milan Kováč (Slovensko).

Blok přístupující k tématu prostřednictvím sond do konkrétních oblastí bádání zahájil Charles Marie Ternes (Lucembursko). V referátu *Roman History after World War II* se zamýšlel nad proměnami výzkumu římské kultury a náboženství v souvislosti s imperiálním myšlením období studené války. Dalibor Papoušek (ČR) se v příspěvku *The Soviet School of Historians of Early Christianity and Its Influence in Former Czechoslovakia: The Question of Jesus' Historicity* věnoval problematice ideologizace výzkumu raného křesťanství, zejména hyperkritického popírání Ježíšovy historické existence.

Další dva referáty přednesené Jacquesem Waardenburgem a Dmitrijem Mikulským byly věnovány problematice islámu. J. Waardenburg (Švýcarsko) v příspěvku *Islamic Studies in the Context of the Cold War* upozornil na ideologické i teologické deformace bádání o islámu ideologicky exponovaného v rámci regionálních konfliktů mezi Západem a Východem. D. Mikulskij (Rusko) prezentoval zajímavou paralelu k vystoupení W. Chenga o přístupu čínského komunistického režimu k lidovému náboženství. V referátu *The Soviet Post-War Studies of the Beliefs of the Native Settled Population of Central Asia – Between Academic Objectivity and Ideological Requirements* zdůraznil odlišné, politicky podmíněné pojmání tradičního středoasijského islámu navzdory jinak smířlivé politice sovětského státu vůči projevům lidové zbožnosti.

Třetí den jednání zazněly příspěvky nesené do značné míry osobní zkušeností autorů. Karel Werner (Velká Británie) ukázal na příkladu vlastní akademické kariéry rozpory daného období v zamyšlení příznačně nazvaném *Struggling To Be Heard: In and Out of Academia – on Both Sides of the Divide*. Jan Bouzek (ČR) ve vystoupení *Studies of Ancient Religions: Intercommunications in the Soviet Bloc in the Grey Zone* podtrhl význam neoficiálních akademických aktivit při utváření religionistiky na Východě. Jeho přehled doplnil konkrétní sondou Linnart Mäll (Estonsko), který v referátu *Semiotics as a Possibility for the Study of Religious Texts in the Conditions of the Communist Dictatorship* přiblížil vývojové peripetie významného univerzitního centra v Tartu.

Téma, kterým jednání konference obohatil William E. Paden (USA), předjímalo již program následujícího dne. V příspěvku *Durkheim's Revenge:*

Trajectories and Transformations in the American History of Religious Traditions During the Cold War se zaměřil na ideologické překážky v přijímání sociologie náboženství jako integrální součásti religionistiky vnímané zpočátku převážně jako dějiny náboženství. Zatímco jeho vystoupení se opíralo především o situaci ve Spojených státech amerických, referát Haliny Grzymały-Moszczyńskiej (Polsko) *Does Ideology Matters for Psychology of Religion?* vycházel z polské zkušenosti a koncentroval se zvláště na problematiku psychologie náboženství. Gustavo Benavides (USA) doplnil tento blok referátů specializovaným příspěvkem *Jakob Wilhelm Hauer, or Karma yoga as a Cold War Weapon*, v němž ukázal na konkrétním případě dezinterpretace Bhagavadgíty možnost ideologického zneužití ārjovské tematiky pro imperiální cíle.

Na závěr jednání čtvrtého dne zazněl referát Luboše Bělky (ČR) *Bidia D. Dandaron: A Case of Buryat Buddhist and Buddhologist in the Soviet Period* upozorňující na osud významného představitele burjatského buddhismu i jeho studia jako typický příklad křivolakého vývoje akademického výzkumu náboženství v sovětské éře. Ilustrativní přehled hlavních vývojových etap etnografického bádání v období socialismu poté podal Josef Kandert (ČR) v příspěvku *Ethnographic Research of Religion During Socialist Era*.

Pátý, závěrečný den jednání byl věnován diskusi, kterou otevřel vytčením několika shrnujících tezí Luther H. Martin. Rozprava se soustředila především na samotný koncept studené války, sdílený přes všechny rozdíly mezi Západem a Východem jako společné identifikační paradigma. Většina diskutujících směřovala k otázce obecného vymezení ideologie a náboženství a jejich vzájemného vztahu. Obě kategorie byly totiž obvykle přikládány k nejčastěji tematizovaným jevům jako marxismus, vědecký ateismus, komunismus, teologie, neokolonialismus apod. Jejich precizace se ukázala jako důležitá, byť obtížně splnitelná podmínka řešení problému ideologizace či theologizace religionistiky jako vědy.

Směřování diskuse k teoretickým otázkám vyvolala mimo jiné převaha případových studií prezentovaných v referátech. Již samotný průběh konference potvrdil přetrvávající informační bariéry a empirické césury, které se ani v uplynulém desetiletí nepodařilo překlenout. Řada témat se v mezinárodní diskusi objevila poprvé. Jedním z úkolů, který konference formulovala do budoucna, je tak detailní analýza zmiňovaných jevů jak na Západě, tak na Východě. Teprve jejich podložené komparace mohou podstatně zpřesnit úvahy o hlavních mechanismech fungování religionistiky v daném období i o jejich možnostech čelit ideologickým či theologickým tlakům.

Konference byla především prvním, nezbytným krokem a lze jen doufat, že diskuse na toto téma budou brzy pokračovat v širším kontextu, který v srpnu 2000 nabízí XVIII. kongres IAHR v jihoafrickém Durbanu. Sborník z brněnského jednání by se měl stát jejich důstojným východiskem.